

MACIEJ WOJCIECHOWSKI

SPORY SĘDZIOWSKIE

ZDANIA ODRĘBNE
W POLSKICH SĄDACH

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO

SPORY SĘDZIOWSKIE

MACIEJ WOJCIECHOWSKI

SPORY SĘDZIOWSKIE

ZDANIA ODRĘBNE
W POLSKICH SĄDACH

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2019

Recenzja
dr hab. Mateusz Stępień

Redakcja, skład i łamanie
Violet Design / Wioletta Kowalska

Projekt okładki i stron tytułowych
Karolina Zarychta
www.karolined.com

Publikacja dofinansowana ze środków Narodowego Centrum Nauki
przyznanych na podstawie grantu nr 2014/13/D/HS5/03399

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-811-5

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

„Mamy takie przypadki, kiedy po prostu wszyscy z rozdartym sercem podpisujemy ten wyrok. Nikt nie ma pomysłu na to, żeby inaczej ten przepis... Mogę powiedzieć, że to jest niesprawiedliwe, ale nie spotkałam się, żeby ktoś w takim przypadku złożył zdanie odrębne. No bo co napisze? Jesteśmy sędziami, my musimy prawo stosować w pierwszej kolejności. Jeżeli uda się pogodzić te dwie wartości, czyli szacunek dla prawa czy praworządność w ogóle i poczucie, wewnętrzne poczucie sprawiedliwości, no to jest super sprawa”. [sędzia WSA]

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	13
WPROWADZENIE	15
1. Cel badań, założenia badawcze, przyjęte metody i techniki badawcze	18
1.1. Zdanie odrębne jako przejaw nonkonformizmu	18
1.2. Zdanie odrębne jako przejaw sędziowskiego sporu	23
1.3. Proces podejmowania kolegialnej decyzji stosowania prawa oraz decyzji indywidualnej (<i>votum separatum</i>) oraz ich uzasadnienie jako przedmioty badania	25
1.3.1. Powody niezgody w ramach składu orzekającego a powody złożenia zdania odrębnego	25
1.3.2. Uzasadnienia jako przedmiot badania i struktura pracy	28
1.4. Zakres badania	41
2. Rys historyczny i prawoporównawczy	42
3. Podstawy prawne zgłaszania zdań odrębnych w polskim porządku prawnym	52
4. Dotychczasowe ustalenia polskiej nauki prawa na temat zdań odrębnych	57
ROZDZIAŁ I	
POMIĘDZY PODMIOTEM A STRUKTURĄ	
– INSTYTUCJA <i>VOTUM SEPARATUM</i> W MODELU POSTAW	
ORAZ MODELU INSTYTUCJONALNYM	63
1. Legalistyczna koncepcja stosowania prawa	65
2. Amerykański realizm prawniczy jako inspiracja badań praktyki stosowania prawa	69
3. Badania ilościowe amerykańskiej praktyki sądowego stosowania prawa (<i>judicial behaviour</i>)	73
3.1. Teoria postaw (<i>attitudinal approach</i>)	76
3.1.1. Krytyka i ograniczenia teorii postaw	81

3.1.2. Model postaw w badaniach zdań odrębnych w sądach amerykańskich	83
3.2. Czynniki instytucjonalne jako wyjaśnienie decyzji o zgłoszeniu zdania odrębnego	86
3.2.1. „Obciążenie” pracą sędziego	87
3.2.2. Wielkość danego sądu (składu)	88
3.2.3. Struktura wymiaru sprawiedliwości	90
3.2.4. Kompetencje i faktyczny sposób ich wykonywania przez przewodniczących lub prezesów sądów	90
4. Komentarz do badań zdań odrębnych prowadzonych w nurcie ilościowym	92

ROZDZIAŁ II

SYTUACJA ZŁOŻENIA ZDANIA ODRĘBNEGO	97
1. Okoliczności, uwarunkowania, motywacje oraz strategie złożenia zdania odrębnego jako uzyskane kategorie badawcze	102
1.1. Rola sędziego sprawozdawcy	104
1.1.1. Sędzia sprawozdawca w sądzie administracyjnym	106
1.1.2. Znajomość akt sprawy przez sprawozdawcę a wiedza o sprawie sędziów bocznych	110
1.2. Narady w sądzie administracyjnym jako czynnik generujący refleksyjność komunikacyjną	114
1.3. Sędzia sprawozdawca jako autor zdań odrębnych w aspekcie ilościowym	116
2. Czynniki warunkujące podjęcie decyzji o <i>votum separatum</i>	118
2.1. Pewność	119
2.2. Koszty związane z podjęciem decyzji o <i>votum separatum</i>	120
2.2.1. Nakład pracy	121
2.2.2. Emocjonalne koszty kolegalności	123
2.3. Odwaga cywilna	137
3. Motywacje złożenia zdania odrębnego w sądach administracyjnych	141
3.1. Interes jednostki jako motywacja złożenia zdania odrębnego	143
3.2. Zachowanie zawodowej integralności	145
3.2.1. „Kultura sądenia”	145
3.2.2. Sędziowskie sumienie	146
3.3. Jednomysłność składu jako struktura normatywna sędziego	153
3.4. Zdanie odrębne jako sygnalizacja problemu prawnego	155
3.5. Zdanie odrębne jako przejaw kooperacji składu orzekającego ...	157
4. Sędziowskie strategie związane z <i>votum separatum</i>	158
4.1. Strategia nieskładania <i>votum separatum</i> w sytuacji rozbieżności orzecznictwa	160
4.2. Strategia „swoj pogląd już wyraziłem”	161
4.3. Strategia konsekwentnego sprzeciwu	161

4.4. Strategia „gospodarowania” – zdanie odrębne jako ostateczność	162
5. Okoliczności składania zdań odrębnych w Trybunale Konstytucyjnym	163
5.1. „Poszerzona kolegalność” Trybunału	168
5.2. Rola prezesów sądów (administracyjnych) oraz prezesa Trybunału	173
5.3. Obowiązek przedstawienia motywów zdania odrębnego	177
6. Zdania odrębne w świetle badań ankietowych	179
6.1. Pożyteczność instytucji zdania odrębnego	181
6.2. Powody niezgłaszania zdania odrębnego	183
6.3. Postrzeganie aktu <i>votum separatum</i> z perspektywy obserwatora	185
6.4. Wartościowanie przejawów niejednorodności	187
6.5. Stosunek do praktyk wewnątrzorganizacyjnych	188

ROZDZIAŁ III

ZDANIA ODREBNE W TRYBUNALE KONSTYTUCYJNYM	191
1. Trybunał Konstytucyjny w latach 1985–1989 – prezesura Alfonsa Klafkowskiego	194
2. Zdania odrębne w Trybunale Konstytucyjnym w okresie prezesury Mieczysława Tyczki (1 grudnia 1989 r. – 19 listopada 1993 r.)	197
3. Zdania odrębne w orzecznictwie Trybunału w latach 1994–1997 (prezesura Andrzeja Zolla – 19 listopada 1993 r. – 1 grudnia 1997 r.)	202
4. Zdania odrębne w Trybunale w okresie prezesury Marka Safjana (6 stycznia 1998 r. – 5 listopada 2006 r.)	208
5. Zdania odrębne w Trybunale w okresie prezesury Jerzego Stępnia (6 listopada 2006 r. – 25 czerwca 2008 r.)	211
6. Zdania odrębne w Trybunale w okresie prezesury Bohdana Zdziennickiego (26 czerwca 2008 r. – 2 grudnia 2010 r.)	212
7. Zdania odrębne w Trybunale w okresie prezesury Andrzeja Rzeplińskiego (3 grudnia 2010 r. – 31 grudnia 2016 r.)	216
8. Wielkie spory w Trybunale	221
8.1. Spory wokół problematyki przerywania ciąży	222
8.2. Spory sędziowskie w sprawach dotyczących relacji państwo – Kościół	230
8.3. Spory o przeszłość społeczną, czyli problem ogródków działkowych	243
8.4. Spory o przeszłość polityczną, czyli problem lustracji	254
8.4.1. Zdania odrębne do trybunałskich rozstrzygnięć o niezgodności w sprawach lustracji	263
8.4.2. Zdania odrębne do postanowień o umorzeniu postępowania w sprawie przepisów lustracyjnych	269

8.4.3. Wyrok w sprawie K 2/07	270
8.4.4. Zgoda w niezgodzie na stwierdzenia o konstytucyjności w sprawie K 2/07	273
8.4.5. Umiarkowana wzajemna zgoda sędziów kwestionujących punkty sentencji orzeczenia K 2/07	274
8.5. Spór o zaufanie, czyli relacje między władzą wykonawczą a sądowniczą	281
9. Zdania odrębne w Trybunale Konstytucyjnym	
– wymiar statystyczny	293
9.1. Przyjęte zmienne	295
9.2. Wyniki	298
9.2.1. Staż sędziego TK	298
9.2.2. Pełnienie funkcji sędziego sprawozdawcy przez autora <i>votum separatum</i>	299
9.2.3. Uprzednie doświadczenie sędziowskie	300
9.2.4. Zdania odrębne a rodzaje rozstrzygnięć Trybunału	301
9.2.5. Schematy sytuacji spornych	307
9.2.6. Miara ideowych podziałów w Trybunale	309
 ROZDZIAŁ IV	
SPORY SĄDZIOWSKIE W SĄDACH ADMINISTRACYJNYCH	315
1. Spory sędziowskie w sprawach podatkowych w orzecznictwie WSA	315
1.1. Spory o fakty sprawy	316
1.2. Spory o prawną kwalifikację („ocenę”) faktów	319
1.3. Spory interpretacyjne	325
1.4. Spory interpretacyjne z drugorzędną rolą wykładni językowej	333
2. Zgodność kierunku zdań odrębnych złożonych przez sędziów WSA z kierunkiem orzeczeń NSA	335
2.1. Ilościowe dane dotyczące zgodności kierunku <i>votum separatum</i> w WSA z orzeczeniem NSA	343
2.2. Zgodność kierunku zdania odrębnego do wyroku WSA i orzeczenia NSA a spójność argumentacyjna	344
3. Ilościowy wymiar praktyki zgłaszania zdań odrębnych w sądach administracyjnych	346
3.1. Rozkład rodzajów rozstrzygnięć WSA w zbiorze orzeczeń kwestionowanych zdaniem odrębnym	349
3.2. Rozstrzygnięcia kontrolne NSA wobec orzeczeń, do których złożono zdanie odrębne	353
3.3. Wiek sędziów składających zdanie odrębne	354
3.4. Staż sędziów sądów administracyjnych składających zdanie odrębne	356
3.5. Poprzednie zatrudnienie sędziów WSA składających zdanie odrębne	358

4. Opozycje interpretacyjne w wybranych uchwałach Naczelnego Sądu Administracyjnego	359
4.1. Wykładnia w sensie pragmatycznym a obecność wartości	362
4.2. Spory o dyrektywy preferencji	364
4.3. Dwubiegunowe opozycje interpretacyjne między interesem jednostki a publicznym	366
4.4. Zestawienie uchwał NSA z dwubiegunowymi opozycjami interpretacyjnymi	373
4.5. Jednobiegunowe opozycje interpretacyjne	378
4.6. Opozycje interpretacyjne w uchwałach NSA z wykorzystaniem tych samych metod wykładni	380
4.6.1. Spory z wykorzystaniem wykładni językowej	381
4.6.2. Spory z wykorzystaniem wykładni systemowej	389
4.6.3. Opozycje interpretacyjne w ramach wykładni celowościowej i funkcjonalnej	391
 ROZDZIAŁ V	
ELEMENTY SYTUACJI SPORNEJ	403
1. Rozpoznanie sytuacji sporu	408
2. Podmioty sporu	410
3. Przedmiot sporu	414
3.1. Przedmiot sporu jako przedmiot poznania	418
3.2. Przedmiot sporu jako rezultat sformalizowania interakcji	419
3.3. Aksjologiczna interpretacja przedmiotu sporu	421
3.4. Poznawczy sceptycyzm względem przedmiotu sporu jako rezultat odmiennych definicji sytuacji	423
4. Negacja jako czynnik konstytutywny sytuacji spornej	424
4.1. Pragmatyczne ujęcie negacji	426
4.2. <i>Votum separatum</i> jako akt negacji	429
5. Spory werbalne i rzeczowe	432
6. Pojęcia interpretacyjne w ujęciu R. Dworkina	438
7. Koncepcja różnicy zdań jako metalingwistycznych negocjacji	440
 ZAKOŃCZENIE	445
 SPIS LITERATURY	455
 SPIS PRZYTACZANYCH W PRACY ZDAŃ ODRĘBNYCH	475
 SPIS TABEL I WYKRESÓW	481

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- Konstytucja RP /
Konstytucja z 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- Konstytucja z 1952 r. – Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz. U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36 ze zm.); z dniem 31 grudnia 1989 r. tytuł zmieniony – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej
- k.p.a. – ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 2096 ze zm.)
- o.p. – ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz. U. z 2018 r. poz. 800 ze zm.)
- p.p.s.a. – ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. z 2018 r. poz. 1302 ze zm.)
- pr. tel. – ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz. U. z 2018 r. poz. 1954 ze zm.)
- p.u.s.p. – ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2019 r. poz. 52)
- regulamin SN z 2018 r. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 marca 2018 r. – Regulamin Sądu Najwyższego (Dz. U. poz. 660)
- regulamin SN z 2003 r. – uchwała Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 1 grudnia 2003 r. w sprawie regulaminu Sądu Najwyższego (M. P. Nr 57, poz. 898)
- regulamin TK z 2006 r. – uchwała Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 października 2006 r. w sprawie Regulaminu Trybunału Konstytucyjnego (M. P. Nr 72, poz. 720)
- regulamin TK z 1997 r. – uchwała Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 1997 r. w sprawie regulaminu Trybunału Konstytucyjnego (M. P. z 2001 r. Nr 41, poz. 668 ze zm.)
- r.w.u.w.s.a. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 5 sierpnia 2015 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania wojewódzkich sądów administracyjnych (Dz. U. poz. 1177)

WYKAZ SKRÓTÓW

u.p.d.o.f.	– ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. z 2018 r. poz. 1509 ze zm.)
u.p.d.o.p.	– ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz. U. z 2018 r. poz. 1036 ze zm.)
ustawa lustracyjna z 2006 r.	– ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (tekst pierwotny: Dz. U. Nr 218, poz. 1592; tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r. poz. 2186 ze zm.)
ustawa lustracyjna z 1997 r.	– ustawa z dnia 11 kwietnia z 1997 r. o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944–1990 osób pełniących funkcje publiczne (Dz. U. z 1999 r. Nr 42, poz. 428 ze zm.)
ustawa nowelizująca	– ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o zmianie ustawy o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2217)

Publikatory orzecnictwa

CBOSA	– Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych, http://orzeczenia.nsa.gov.pl/cbo/query
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A

Organy i instytucje

IPN	– Instytut Pamięci Narodowej
KRS	– Krajowa Rada Sądownictwa
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
NTA	– Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości
RPO	– Rzecznik Praw Obywatelskich
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny

WPROWADZENIE

Książka ta jest rezultatem, trwającego kilka lat, mojego zainteresowania problematyką zdań odrębnych i tego, czego są one przejawem, czyli nierozstrzygniętych dyskusji i sporów w ramach składów orzekających. Perspektywa, jaką w książce obrałem, by na zdania odrębne patrzeć z perspektywy sporu, a nie nonkonformistycznego sprzeciwu, prowadzi do niełatwych decyzji metodologicznych. Można bowiem obrać drogę, w której przedmiotem zainteresowania badacza są np. cechy sprawy, socjologiczne lub polityczne charakterystyki sędziów, nie zaś to, co sędziowie mieli do powiedzenia w swych pisemnych uzasadnieniach. Tego rodzaju postępowanie, charakterystyczne dla amerykańskich nauk politycznych, jest drogą nieatrakcyjną dla prawników. Przemawia za nim jednak autorytet metod statystycznych. Jego wadą jest pominięcie treści pisemnych uzasadnień, sposobów korzystania z reguł wykładni i rozumienia konkretnych przepisów i instytucji prawnych. Koncentracja na warstwie dogmatycznoprawnej grozi z kolei zejściem na poziom sprawozdawczości konkretnych przypadków sądowych. Dla odmiany obranie wyłącznie drogi teoretycznoprawnej może powodować zagubienie wymiaru konkretnego danego sporu. Z tego powodu w książce spróbowano pogodzić te trzy drogi, z głównym akcentem na perspektywę teoretycznoprawną, i na tym m.in. polegała trudność przedsięwzięcia. Na to wszystko nakładała się świadomość, że każdą poszczególną sprawę, w której złożono zdanie odrębne, można w sposób uzasadniony traktować jako odrębny świat z własnymi wyzwaniami poznawczymi. Wiele z nich mogłoby się stać przedmiotem oddzielnych opracowań, również książkowych. Uprzywilejowany do nich dostęp mieli jedynie sędziowie ją rozpatrujący lub mający możliwość jej przedyskutowania. Siłą rzeczy perspektywa badacza dysponującego jedynie metodami stosowanymi w pracy będzie inna, prawdopodobnie węższa. Stąd możliwe jest uczucie rozczarowania u tych czytelników, którzy byli uczestnikami dyskusji przedstawianych w pracy. Ich wiedza na temat konkretnych spraw i ich decyzyjnych uwarunkowań jest pełniejsza. W tym zakresie publikacja adresowana jest do tych, którzy tej wiedzy nie mają.

Jednocześnie, w związku z tym, że przedmiotem pracy są sędziowskie spory, być może u niektórych czytelników mogłoby powstać oczekiwanie, którego praca spełnić nie może. W tym miejscu warto przytoczyć opinię Andrzeja Batora, który pisał: „Rolą refleksji naukowej i filozoficznej nie powinno być rozwiązywanie konfliktów i zastępowanie w tym prawodawców i polityków czy też wychodzenie naprzeciw oczekiwaniom zgłaszanym z zewnątrz wobec prawoznawstwa, lecz raczej ujawnianie, diagnozowanie źródeł konfliktów, a tym samym ukazywanie odmiennych perspektyw (idiomów) ukazywania zjawisk”¹. Gdyby w tym cytacie zastąpić słowa „prawodawców i polityków” słowem „sędziów”, to właśnie w „ukazywaniu odmiennych perspektyw ukazywania zjawisk” można by widzieć jedno z zadań książki. Drugim zadaniem jest pokazanie, że sędziowie, spierając się poprzez zgłaszanie zdań odrębnych, mówią tak naprawdę tym samym językiem i stanowią wspólnotę kulturową, zaś zdania odrębne są elementem dialogu i dyskusji. Z tym zaś wiąże się konieczność poczynienia jeszcze jednej uwagi wstępnej.

Tytuł książki może skłaniać niektóre osoby do sięgnięcia po nią z powodu konstytucyjnego kryzysu, jaki miał miejsce w 2015 r. Tych czytelników może spotkać również rozczarowanie. Inspiracją powstania pracy nie były bieżące wydarzenia polityczne – jej zamysł zrodził się wcześniej, w trakcie lektur na temat nowego nurtu w filozofii, który można określić jako epistemologię różnicy zdań (*epistemology of disagreement*). Celem książki nie jest też analiza ówczesnych wydarzeń, mimo że takie mogą być skojarzenia z treścią określenia „sędziowskie spory”. Sytuacja bowiem, jaka wówczas wykształciła się w Trybunale, stanowiła przejaw bezprecedensowego podziału w jego składzie. Ów podział był czymś radykalnie odmiennym od sporów, jakie w Trybunale od lat 90. XX wieku sędziowie toczyli i których przejawem były zdania odrębne. Spory te, mimo że faktyczne i prawdziwe, toczyły się na gruncie pewnych minimalnych wspólnych założeń². Kryzys konstytucyjny 2015 r. spowodował ich rozmycie i w konsekwencji ustanie sędziowskich sporów w dotychczasowym kształcie. Spośród bowiem złożonych w 2016 r. zdań odrębnych jedynie pięć dotyczyło meritum rozstrzygnięcia³. Pozostałe były serią sędziowskich sprzeciwów podnoszących niewłaściwość podstawy

¹ A. Bator, *Wspólnota kulturowa jako element integracji prawa (w:) W poszukiwaniu podstaw prawa*, red. A. Sulikowski, Wrocław 2006, s. 25–26.

² Jak pisze B. Williams w nieco innym kontekście: „(...) gdzie w tle nie ma moralnej zgody, nie może też być i sporu”. B. Williams, *Moralność. Wprowadzenie do etyki*, przeł. M. Hernik, Warszawa 2000, s. 39.

³ Z czego trzy (sędziego A. Rzeplińskiego, sędziego A. Wróbla, sędziego M. Zubika) zostały zgłoszone do kluczowego postanowienia z dnia 7 stycznia 2016 r., sygn. U 8/15, dotyczącego uchwał Sejmu w sprawie stwierdzenia braku mocy prawnej uchwał Sejmu z dnia 8 października w sprawie wyboru sędziów Trybunału i uchwał Sejmu RP z dnia 2 grudnia 2015 r. w sprawie wyboru sędziów Trybunału Konstytucyjnego.

orzekania przez Trybunał. Tytułowe określenie „sędziowskie spory” odnosi się w znakomitej większości do różnic zdań pierwszego rodzaju.

* * *

Przywilejem autora jest możliwość wyrażenia swojej wdzięczności. Lista osób, u których zaciągnąłem dług wdzięczności w trakcie pracy nad książką, jest długa.

W pierwszej kolejności chciałbym podziękować prof. Jerzemu Zajadło, kierownikowi Katedry Teorii i Filozofii Państwa i Prawa, w której mam przyjemność pracować, za stworzenie niezwykle przyjaznej i spokojnej atmosfery oraz wsparcie projektu z katedralnych środków w trudnej dla tego przedsięwzięcia chwili. Dziękuję również dr. hab. Mateuszowi Stępniewi z Uniwersytetu Jagiellońskiego za wnikliwą recenzję wydawniczą, dzięki której książka nieco „schudła”, zaś niektóre fragmenty pracy zostały istotnie zmienione. Przeprowadzenie badań, których wynikiem jest przedkładana publikacja, nie byłoby możliwe lub byłoby znacznie utrudnione, gdyby nie pomoc, na różnych etapach projektu, wielu osób: dr. Iwony Boguckiej, dr. hab. Sławomira Godka, dr. hab. Michała Gałędka, Janiny Guść i dr. Janusza Guścia, dr. hab. Edvardasa Juchniewiczusa, dr. Łukasza Karczyńskiego, prof. Leszka Leszczyńskiego, dr. Adama Moniuszki, prof. Wiesława Uruszczaka, dr. hab. Jacka Wiewiórowskiego, prof. Wojciecha Witkowskiego, dr. hab. Bartosza Wojciechowskiego, prof. Marka Zirka-Sadowskiego. Dziękuję w tym miejscu anonimowym recenzentom mojego projektu badawczego (*Zdania odrębne w praktyce orzeczniczej polskich sądów*, UMO-2014/13/D/HS5/03399), złożonego w Narodowym Centrum Nauki, za przychyłność dla pomysłu i zaufanie. Wreszcie dziękuję serdecznie wszystkim sędziom, którzy zgodzili się wziąć udział w badaniu.

Szczególne podziękowania składam Marcinowi Mazurkiewiczowi – twórcy aplikacji bazodanowej, dzięki której była możliwa systematyczna analiza zgromadzonych danych. Gdyby nie jego sumienność, terminowość i cierpliwość, śmiem twierdzić, że książka w ogóle by nie powstała, a na pewno nie w takim kształcie. Dziękuję dr. Maciejowi Broszowi za wykonanie analizy statystycznej i opracowanie wyników badania ilościowego, Kornelowi Machnikowskiemu za sprawdzenie przywołań zdań odrębnych w glosach, Kamili Pałkowskiej za sprawne i dokładne wykonanie transkrypcji wywiadów, Agnieszce Puchalskiej za nieocenioną pomoc w kwestiach organizacyjnych związanych z realizacją grantu, wreszcie Markowi Hermannowi z Biblioteki Prawnej Uniwersytetu Gdańskiego za pomoc w poszukiwaniach informacji bibliograficznych.

1. CEL BADAŃ, ZAŁOŻENIA BADAWCZE, PRZYJĘTE METODY I TECHNIKI BADAWCZE

Tematem pracy jest sędziowski spór rozpatrywany przez pryzmat zjawiska, jakim jest złożenie przez członka składu orzekającego zdania odrębnego (*votum separatum*). Jej celem jest wszechstronne przedstawienie praktyki zgłaszania i uzasadniania zdań odrębnych w polskich sądach „wyższych” i na tej podstawie podanie strukturalnych elementów sędziowskiego sporu. Pojęcie *votum separatum* wiązane jest na ogół z sytuacją, w której sędzia, nie zgadzając się ze zdaniem większości składu orzekającego, decyduje się zaznaczyć ten fakt przy podpisywaniu wyroku. Wspomniane wyrażenie pojawia się jednak również w kontekstach innych niż prawny, gdy podmiot niebędący jednak sędzią ogłasza swój sprzeciw, niezgodę wobec opinii większości.

1.1. ZDANIE ODRĘBNE JAKO PRZEJAW NONKONFORMIZMU

Akt wyrażający niezgodę jednostki wobec zdania większości może być interpretowany dwojako: w kategoriach samotnego sprzeciwu i dania wyrazu własnemu nonkonformizmowi lub w kategoriach rezultatu sporu, którego nie dało się rozstrzygnąć. Perspektywy te nie wykluczają się. Może być bowiem tak, że nonkonformista wyraża swój sprzeciw w rezultacie nieusuwalnej różnicy zdań. Dwoistość aktu *votum separatum* można odnosić również do sprzeciwu sędziego wobec rozstrzygnięcia większości. Zdanie odrębne sędziego traktowane w kategoriach nonkonformizmu zdaje się charakteryzować myślenie nieprawnicze, podczas gdy z perspektywy wewnętrznej, prawniczej złożenie zdania odrębnego w warunkach państwa demokratycznego jest przede wszystkim przejawem sporu.

Jeżeli położyć nacisk właśnie na ten aspekt tej instytucji, jako sprzeciwu (protestu) wobec nieakceptowanego rozstrzygnięcia większości, to można ją wpisać w szeroki społeczny kontekst indywidualnych lub zbiorowych zachowań kontestacyjnych stanowiących niezbywalny składnik kultury⁴. Akty sprzeciwu stanowią podstawowy element międzyludzkiej interakcji⁵, zwłaszcza tych jej wymiarów, które dotyczą stosunków władzy. Historia świata

---

⁴ W. Kuligowski, A. Pomieciński, *Antropologia wobec buntu. Wprowadzenie* (w:) *Oblicza buntu. Praktyki i teorie sprzeciwu w kulturze współczesnej*, red. W. Kuligowski, A. Pomieciński, Poznań 2012, s. 10.

⁵ J. Kassing, *Dissent in Organizations*, Cambridge 2011, s. 17.

może być opisywana jako historia oporu i sprzeciwu wobec istniejącego porządku społecznego (powstania niewolników, bunt chłopów), wobec podmiotów sprawujących władzę (powstania narodowe, rewolucje). Radykalne formy przybierały również protesty indywidualne, by wspomnieć akt samospalenia Ryszarda Siwca na Stadionie Dziesięciolecia w 1968 r. w proteście przeciwko interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji czy słynny protest jednego człowieka w 1989 r. na placu Tiananmen, który stanął na drodze jadącej przez plac kolumny czołgów. Obok tych radykalnych form istnieją również te dopuszczone przez dany porządek prawny. Mogą mieć charakter zbiorowy, jak demonstracje czy strajki; lub indywidualny, jak właśnie zdania odrębne czy znana z historii I Rzeczypospolitej instytucja *liberum veto*. Istnieją też akty indywidualnego protestu, w których sprzeciw nie jest elementem konstytutywnym. Taką formą są wystąpienia parlamentarne. Przykładem może być dramatyczne wystąpienie Jerzego Zawieyskiego w 1968 r., gdy bronił złożonej przez Koło Poselskie „Znak” interpelacji, w której sprzeciwiono się akcjom rządzącego reżimu wobec protestów studenckich, czy wstrzymanie się od głosu przez Stanisława Stommę w 1976 r., gdy Sejm uchwalił nowelizację Konstytucji z 1952 r., umieszczając w niej zapis o kierowniczej roli partii. Głos Stommy był jedynym, który nie poparł nowelizacji. Historia jest pełna tego rodzaju przypadków.

Wyrażenie sprzeciwu wymaga poniesienia wyższych kosztów aniżeli jego zaniechanie. Sprzeciw wobec opinii większości utożsamiany jest z nonkonformizmem. Postawy konformistyczne i nonkonformistyczne próbuje się wiązać z dychotomią interesu jednostkowego i ogólnego. Trudno tu jednak wskazywać jakieś stałe zależności⁶. Wyżej przypomniane działania były podejmowane z motywacją o charakterze ponadjednostkowym. Nie wydaje się jednak, by można było stwierdzić, że nonkonformizm zawsze jest postawą obieraną z uwagi na cel publiczny. W krajach demokratycznych nonkonformizm traci swój polityczny i publiczny charakter. Staje się praktyką życia prywatnego. Mimo że porządek publiczny oparty jest na zasadach demokratycznych, nie oznacza to jednak, że postawy sprzeciwu znikają z życia społecznego. Jak pisze Ż. Paric, „Niepokorność przekracza (...) ramy nieposłuszeństwa obywatelskiego i nie może być zredukowana do odmowy podporządkowania się woli prawa. (...) Współczesne muzeum niepokorności jako wirtualna czasoprzestrzeń realizacji konkretnej wolności nie jest tradycyjnie kojarzone z ideą nieposłuszeństwa obywatelskiego, lecz z metapolitycznymi przesłankami odmiennego życia

⁶ Próby takie podejmuje C. Sunstein, *Sprzeciw w życiu społeczeństw*, przeł. J.S. Kugler, Warszawa 2006, s. 15.

w warunkach radykalnego indywidualizmu”⁷. Innymi słowy, jakkolwiek dany porządek nie był zorganizowany, zawsze znajdują się osoby „źle zadowolone w świecie, nieznajdujące dla siebie miejsca w przestrzeni ekonomicznej, społecznej, politycznej czy kulturowej, pokrzywdzonych przez systemowe uwarunkowania lub niegodzących się na monopolistyczne aspiracje korporacyjnej hegemonii”⁸.

W ujęciu filozoficznym konformizm jest określany jako postawa wobec świata, której celem jest uzyskanie konsonansu jednostkowo-społecznego, „postawa totalnej zgody ze światem zastanym”⁹. Nic dziwnego więc, że jako konformistyczne określane jest takie działanie, którego efektem jest zmiana tożsamości podmiotu, dokonywane pod wpływem innych ludzi oraz skutkujące stratą aksjologiczną („zmiana tożsamości aksjologicznie ujemna”)¹⁰. W takim kształcie pojęcie konformizmu ma pejoratywny wydźwięk. Tak rozumiany konformizm jest oskarżany o depersonalizację człowieka. Henryk Szabała wprost stwierdza, że konformizm jest „światem mundurowego istnienia”, kłamstwem oraz dzieckiem totalitaryzmu¹¹. Definiowanie

⁷ Ż. Paric, *Muzeum niepokorności*, przeł. M. Polczyńska, R. Skiba (w:) *Dysydenci, kontestatorzy, kultura oporu i współczesność*, „Poznańskie Studia Slawistyczne” 2014, nr 6, s. 299.

⁸ A. Gawarecka, *Czy warto dziś być niezadowolonym* (w:) *Dysydenci...*, s. 344. Już w latach 40. XX w. eseista Jerzy Stempowski pisał: „Cała moja sympatia jest po stronie chłopca, który wykoleił się, zobaczywszy Kalibana rządzącego na wyspie Prospera”. J. Stempowski, *O współczesnej formacji humanistycznej* (w:) J. Stempowski, *Klimat życia i klimat literatury 1948–1967*, wybór i opracowanie J. Timoszewicz, Warszawa 2001, s. 10. W. Mackiewicz twierdzi, że postęp w kulturze ludzkiej zależy od działania tych, którzy przełamują *status quo*, od tych, którzy są niepokorni, buntowniczy. W. Mackiewicz, *Spory o wartości II*, Warszawa 2010, s. 21. Na temat współczesnych form sprzeciwu i kontestacji zob. *Kultury oporu*, „Kultura Współczesna” 2010, nr 2.

⁹ H. Szabała, *Filozofia konformizmu*, „Gdańskie Studia Humanistyczne” 1992, rok XXVIII, nr 32, s. 51.

¹⁰ A. Niemczuk, *Konformizm contra nonkonformizm. Analiza filozoficzna* (w:) *Niezależni i ulegli. Studia o nonkonformizmie*, red. R.E. Barnecka, Toruń 2008, s. 32.

¹¹ W swojej krytyce postawy konformistycznej wyodrębnia on cały szereg racjonalizujących usprawiedliwień, jakie konformista może zajmować: „muzułmanina” (niewiara w sens jakiegokolwiek działania), „legalisty” (przywołującego prawo, niezależnie od jego treści, jako uzasadnienie swojej bierności), „taktyka” (odmowa sprzeciwu jest efektem ważenia racji: przyniósłby on więcej szkody), „łagodnego kata” (dotyczy osób piastujących stanowiska i wierzących, że inni na tym samym miejscu byłiby gorsi), postawa „wallenrodyczna” (iluzja działania dla tych, którzy tkwią w totalitarnych strukturach), „wiecznej prolongaty” (motywowanie konformizmu oczekiwaniem na lepszy moment), „świadka” (ktoś musi pełnić rolę świadka, czyli osoby, która wskutek bierności zwiększa swe szanse na przeżycie i pozostawienie świadectwa), „poszukiwaczy nowego programu” (bierność uzasadniona brakiem programu), „skruszonego grzesznika” (postrzeganie opresyjnej rzeczywistości jako boskiej kary za grzechy lub historycznej konieczności), „realisty” (w imię najważniejszych interesów należy godzić się na kompromisy). H. Szabała, *Filozofia...*, s. 52–57. Nietrudno zauważyć, jak bardzo wyodrębnienie tego rodzaju postaw konformistycznych jest uwarunkowane okolicznościami i czasem powstania tekstu, który autor pisał w 1985 r., zaś dedykował go Adamowi Michnikowi.

Sędziowskie *votum separatum* bywa traktowane jako wyraz nonkonformistycznego sprzeciwu. Autor proponuje nieco inną perspektywę, skupiającą uwagę na sędziowskim sporze poprzedzającym złożenie zdania odrębnego. Przedmiotem zainteresowania pracy jest zarówno etap podejmowania sędziowskich decyzji, jak i ich uzasadnienia. Przegłosowany sędzia nie zawsze składa zdanie odrębne. Czym innym są przyczyny różnicy zdań między członkami składu orzekającego i powody złożenia zdania odrębnego. Biorąc to pod uwagę, podjęto w pracy próbę opisanie roli uczestników narady, ich uczuć, motywacji czy strategii, z jakimi *votum separatum* bywa składane. Drugim kluczowym przedmiotem badania są pisemne uzasadnienia zarówno orzeczenia, jak i kwestionującego je zdania odrębnego. Uzasadnienia są analizowane pod kątem wskazania tych fragmentów, które umożliwiają skonstruowanie zachodzącej opozycji aksjologicznej lub interpretacyjnej między stanowiskiem większości składu a zdaniem odrębnym. Dokonane ustalenia stanowią podstawę przedstawienia strukturalnych elementów sędziowskiego sporu. W przekroju całej pracy zdania odrębne jawią się jako przykład „sporów w rodzinie”, stanowiąc przejaw rzeczywistego dialogu konstytuującego sędziowską wspólnotę interpretacyjną.

